

НЕДЯЛКА ПОПОВА
ОТ ПРИКАЗНАТА КЪМ
ИЗСТРАДАНАТА МЪДРОСТ

chitanka.info

Всяка нова творба на Херман Хесе се е отлагала в сърцето му като годишните кръгове в ствола на дърво и е оставала завинаги — белег за преживяното и за растежа. С всяка той отново е възвръщал на живота всичко, което му е дал: загадки и поводи за размисъл, изпитания и болки от загуби, разриви с любими същества, радости от багри и звуци, от пътувания, от приятелства. И е правил това с изгаряща потребност от истината. Сътворяването им винаги е било борба със себе си, с бог и света и всички те са били тайнствени чудеса на битието или отчаян вик от дън душа, което личи не само в неговите стихове, новели, приказки, романи, но и в откровенията, проникнали в писма, статии, есета.

„За щастие както мнозинството от децата аз се сдобих с най-ценните и необходими за живота познания още преди да тръгна на училище, учейки се от ябълкови дървета, от дъжд и слънце, реки и гори, пчели и бръмбари, учейки се от бог Пан и от танцуващото божество в съкровищницата на моя дядо. Познавах живота, без страх общувах с животни и звезди, добре се оправях в овощните градини и с рибите в реката, можех и да пея доста песни. Имах умението да омагьосвам, което по-късно за съжаление загубих и трябваше вече немлад отново да усвоявам това изкуство. Но, общо взето, владеех цялата приказна мъдрост на детството.“

„До тринадесетата си година никога не се бях замислял сериозно какъв ще стана и каква професия бих могъл да изуча. Както всички момчета харесвах и завиждах на хората от някои професии; на ловеца, на салджията, на коларя, на ходещия по въже, на пътешественика към Северния полюс. Далеч по-приятно обаче би ми било да стана вълшебник. Най-дълбоката, най-съкровено усещана насока на моето влечение беше известно недоволство от това, което се наричаше действителност и което понякога ми се струваше само глупаво споразумение на възрастните; отрано ми се познато едно ту плахо, ту присмехулно непризнаване на тази действителност и горещото желание

да я омагьосам, да я преобразя, да я издигна над границите ѝ. В детството това желание за вълшебство се насочваше към външни, наивни цели: на драго сърце бих направил през зимата да зреят ябълки или кесията ми по вълшебен начин да се пълни със злато и сребро, мечтаех по магичен начин да скова враговете си, а после да ги засрамя с великодушие, или да бъда признат за победител и владетел, исках да намеря заровени съкровища, да възкреся мъртви или сам да стана невидим. Именно на изкуството да станеш невидим аз държах особено много и най-искрено го жадувах. През целия мой живот ме придружаваше страстта по него, по всички магически сили, тя претърпя много промени, които често и аз самият не откривах веднага. Така по-късно, когато отдавна бях пораснал и бях станал литератор, често се опитвах да потъна зад моите поетични творби, да се прекръстя и скрия зад многозначителни артистични имена, опити, които по странен начин обиждаха моите колеги или биваха тълкувани зле. Сега, обръщайки поглед назад, виждам, че целият ми живот стои под знака на тази страст към вълшебническа сила; виждам и как целите на вълшебническите желания са се преобразявали с времето, как постепенно съм се отдалечавал от външния свят и приближавал към себе си, как постепенно съм се стремил не предметите, а себе си да преобразя, как после съм се научил да заменям грубата невидимост под шапката-невидимка с невидимостта на посветения в тайната, който, познавайки, винаги остава неразпознат — това би било най-истинското съдържание на историята на моя живот...”

„Аз бях живо и щастливо момче, играех с прекрасния многоцветен свят и навсякъде се чувствах у дома, сред животните и растенията не по-малко, отколкото в девствената гора на собствената си фантазия и сънища...”

„Винаги ми е било близко магическото възприемане на живота. Никога не съм бил съвременен човек и неизменно смятах «Златната делва» на Е. Т. А. Хофман или дори «Хайнрих фон Офтердинген» (Новалис) за по-

полезни учебници, отколкото са всички изложения по световна и естествена история, съществуващи на света. По-вярно е да се каже, че в последните, доколкото ги четях, винаги виждах възхитителни иносказания. В моите книги рядко се открива общоприетият респект пред действителността. А когато се занимавам с живопис, то дърветата имат лица, къщичките се смеят или танцуват, или плачат и често не може да се разпознае кое дърво е круша и кое кестен.“

И той действително познава творящите сили на въображението, възшебството в осъществяването на своето двойно дарование — на поет и на художник. С четката се чувства освободен от словото, по-близо до осезаемото, рисува с лекота, воден от собствения си усет, без да следва образци и школи. Гъоте се опитва и учи при известни художници, за да постигне успех, и прекъсва опитите си в изобразителното изкуство едва след „Пътуване в Италия“. За Хесе изобразителното изкуство е и тема в произведения като „Росхалде“ и „Последното лято на Клингзор“, и реалност. Илюстрирал е литературни творби, уреждани са изложби с негови акварели, издавани са албуми. Интересно е, че в лиричните пейзажи на Хесе никъде няма човешка фигура, човекът е средоточие на художествената му словесност. И багрите, и словото за него са израз на един порив, те дават нов, различен образ на света.

„Поезията създава магическо пространство, в което несъединимото иначе се съединява, невъзможното става реалност, и на това свръхдействително пространство отговаря също такова време, а именно времето на поезията, на мита, на приказката, които са в противоречие с всяко историческо или календарно време и са общи за сказанията и приказките на всички народи и всички поети... Колкото и да е станала рядка, истинската магия продължава да живее в изкуството и до днес.“

И при това магическо пространство Хесе се насочва към измерението в дълбочина. Играта с времето и пространството върви от привидното към същността; пренася се от мизансцена на действието към дълбочината на съзнанието. Авторът следва пътища, които са по-стари, по-дълбоки и по-богати, следва ги с пиетет към предшествениците и с необикновена ерудираност. В този смисъл бива смятан за традиционалист, но той е в същата степен и новатор, у когото дори изначални символи получават нови значения. Сред бележитите писатели на XX век той е може би единственият, който с голяма свобода владее философията и литературното наследство, романтичното и митологичното като феномени. Навярно тази негова особеност е подхранила и следващия отклик от 1928 година.

„Това, което правя тук и което съм правил през целия си живот, някога наричаха съчиняване и никой не се съмняваше, че то най-малкото има също толкова стойност и смисъл, колкото пътешествията до Африка или играта на тенис. Днес обаче бива наричано «романтизъм», и то с тон на явно пренебрежение. Защо романтизмът да е нещо малоценно? Нима романтизмът не бе подет от най-добрите духове на Германия — Новалис, Хьолдерлин, Брентано, Мьорице и всички немски композитори, от Бетховен през Шуберт до Хуго Волф? Някои по-млади критици употребяват сега за това, което някога се наричаше поезия, а после романтизъм, дори глупавото, но иронично подло обозначение «бидермайер». Те го разбират като нещо буржоазно, отдавна демодирано, пронизано от сантиментализъм, нещо, което сред нашето чудесно време изглежда глупаво, несериозно и предизвиква смях. Така говорят за всичко, което се вълнува за дух и душа, отвъд днешния ден, като че ли немският и европейският духовен живот от цяло едно столетие, като че ли копнежът и виденията на Шлигел, Шопенхауер и Ницше, мечтите на Шуман и Вебер, поезията на Айхендорф и Щифтер са били бегла, достойна за осмиване и за щастие отдавана мъртва дядовска мода. Но тези мечти не се отнасят за мода от

някакви чаровни стилистични дреболии. Романтизмът беше спор с две хиляди години християнство, с хиляда години немщина, ставаше дума за понятието «човечество». Защо днес му се обръща толкова малко внимание, защо бива възприеман като смешен от водещите слоеве на нашия народ? Защо се дават милиони за «закаляване» на тялото и също сравнително много за рутинирането на нашия разум, а за всяко старание да се облагороди и нашата душа не остава нищо освен нетърпение и присмех?»

Това е само едно от откровенията на Хесе, който долавя опасността от нахлуването на грубия рационализъм, от потъпкването на хуманността и не крие тревогата си, търси изход от кризата на времето, не се бои от непосредствения допир до проблемите на своето време.

„Всички мои литературни творби са възникнали непреднамерено, без тенденции. Но впоследствие, когато търся общия смисъл в тях, все пак намирам такъв. От «Каменцинд» до «Степния вълк» и Йозеф Кнехт всички те биха могли да бъдат тълкувани като защита (понякога дори като тревожен вик) на личността, на индивида. Отделният, неповторимият човек със своите наследствени качества и възможности, с дарованията и склонностите си е едно нежно, крехко същество и явно се нуждае от защита... Хиляди пъти съм намирал потвърждение колко застрашен и обкръжен от врагове е отделният човек, който стои неприобщен в света, колко много се нуждае от защита, от насърчение, от любов.“

„Всеки човек е център на света и като че ли той покорно се върти около всеки човек, и всеки човешки ден е крайна и най-висока точка на световната история — зад него увяхват и потъват хилядолетия и народи, а пред него няма нищо, единствено мигът, кулминационната точка на

настоящото, на което, изглежда, служи целият огромен апарат на световната история.“

„Всичко постигнато и осъществено в областта на духовното се е дължало винаги и само на това, че са били поставени идеали и надежди, които далеч са надвишавали възможното за момента.“

Схващания и мотиви, които Хесе изразява и реализира многостранно и в различни форми, тъй като неотклонно и страстно върви от видимото и външното към душевното, към интимния човешки свят и също така неотклонно и страстно прави обект на художествено изследване и претворяване собствената си личност, преживяното от него. Но проблематиката на твореца, разпъван между самотата и жаждата за общуване, търсещ хармония между духовността и силата на сетивното, у него е премислена в цялата ѝ неумолимост — „само изстраданата мисъл има стойност“ — и претворена в многоцветието ѝ.

„Поетът не живее от това, че изсвирва на читателя хубави неща, а единствено защото чрез магията на еловото показва и тълкува на самия себе си своята собствена същност и преживяванията си, били те красиви или грозни, добри или лоши.“

Но Хесе обикновено представя две доминанти от една творческа същност, превъплътени в две фигури, рисувани в два образа. Редицата от двойки, от „Демиян“ до „Степния вълк“, е свидетелство за това. Навсякъде обаче при различен духовен климат виждаме едно двойно „аз“ в спор с половините на своя свят. Не просто Хари Халер и безименния степен вълк в една личност, но и разграничение между приказната истина и лишената от вълшебство правдивост; Васудева и Сидхарта, чийто дълъг път искри като Млечния в небето. А после в „Курортист“ откриваме двете перспективи: на всекидневното, дори дребнавото и голямата, перспективата на вътрешната сила и вечните истини. В „Нюрнбергско пътуване“, не по-малко автобиографична

творба от „Курортист“, Азът е троичен — писателят, който пътува за публично литературно четене, поклонникът на старините и на Мьорике, който търси спомените си и родното, и хумористът, наблюдаващ двамата с лек присмех. Последните две новели напомнят за думите на Шилер — „Човекът е напълно човек само когато играе“, и показват Хесе в една необикновена игра със себе си, сериозна и с блестяща ирония.

„Моето щастие — признава Хесе — се таи в същата тайна, която е и тайна на сънищата, то се състои в свободата всичко мислимо да се изживее едновременно, като при игра да се сменят външно и вътрешно, време и пространство да се разместват като кулиси.“

Хесе е убеден, че по леките и безопасни пътища вървят само слабите, че творецът не трябва да служи на нищо друго освен на чувството, на своята художествена истина и с усещането за свобода и търсейки тази свобода. Така разказва и за една от страните на търсачеството си.

„Откъснатите зелени плодове не са ни полезни. През повече от половината си живот се занимавах с изучаване на индийски и китайски, и не за да стана учен или за да се сдобия със слабата на учен... Индийският дух още не ми принадлежеше, още не бях го намерил. Затова тогава избягах от Европа, моето пътуване беше бягство. Бяха и в сърцето си почти я мразех заради нейната крещяща ярка безвкусица, заради шумната панаирска оживеност, трескавото неспокойствие и суровото дебелашко търсене на наслади.

Моят път към Индия и Китай не бе с кораби и железници. Сам трябваше да намеря всички магически мостове, в сърцето си да престана да враждувам с Европа, там да търся избавление от нея. В сърцето си следваше да усвоя истинската Европа и истинския Изток, а това

продължаваше години, нижеха се години на страдания, на неспокойствие, години на война, години на отчаяние.

Тогава настана време, когато вече не изпитвах копнеж по палмовия бряг на Цейлон и улицата с храмовете в Бенарес... Всичко това бе престанало да бъде важно, както и голямата разлика между почитания Изток и болния страдащ Запад, между Азия и Европа. Вече не отдавах значение на вникването в колкото е възможно повече източни мъдрости и култове. Виждах, че хиляди от днешните почитатели на Лаодзъ знаят по-малко за Тао, отколкото Гьоте, който никога не е чувал тази дума. Знаех, че в Европа, както и в Азия, има един подземен, извънвремеви свят на стойностите на духа, който не е погубен от открития локомотив или от Бисмарк, и че бе хубаво и естествено да се живее в това безвремие, в този мир на един духовен свят, където имат равни дялове Европа и Азия, Ведите и Библията, Буда и Гьоте. Тук започна моята школа по вълшебство и тя още продължава; тук учението няма край. Но вече бях приключил с търсенето на Индия и с бягството от Европа и едва сега Буда и понятията на древната китайска философия ми звучаха чисто и родно, не бяха загадки.

Плодът беше узрял и падна от дървото на моя живот... В битието ми на еремит се стигна до това отново да бъда въввлечен в света, изведнъж нови хора, нови отношения пресякоха моя път.“

И няколко години след излизането на „Сидхарта“ в писмо до Рудолф Шмит от 1925 година четем:

„Сидхарта“ е твърде много европейска книга въпреки средата и учението на Сидхарта излиза толкова силно от индивида и го взема толкова сериозно, колкото не е в никое азиатско учение. Бих искал в противовес на Вашето определение да кажа, че „Сидхарта“ е израз на освобождаването ми от индийското мислене. В

продължение на двадесет години мислех индийски, макар в книгите ми това да оставаше само зад редовете, и тридесетгодишен бях будист, разбира се, не в религиозен смисъл. Пътят на моето освобождаване от всяка догма, също и от индийската, доведе до „Сидхарта“ и, естествено, ще продължи, ако съм жив."

И шест години по-късно в друго писмо:

„Аз не съм представител на трайно, завършено, ясно формулирано учение, а съм човек на изграждането, на промените и затова редом с принципа «всеки е сам» в моите книги има и много друго, например цялата «Сидхарта» е признание в любов.“

Като човек на постоянното развитие и формиране, Хесе посреща, изучава и оценява и учението на З. Фройд за психоанализата, тезите на К. Юнг и аналитичната психология.

„Беше естествено да се очаква, че особено хората на изкуството бързо ще приемат този нов, многократно порезултатен начин на наблюдение... Сега обаче, след като всеки лесно и до-: някъде е склонен да се занимава с психология, за твореца приложимостта действително става съмнителна. И най-добрата психология може да помогне за изобразяването на хората толкова малко, колкото историята за историческата художествена творба, колкото ботаниката или геологията могат да помогнат за опоектизирането на природата. Нали виждаме как самите психоаналитици навсякъде ползват като илюстриращи примери литературни творби от времето преди психоанализата. Следователно това, което тя откри и формулира научно, винаги е било създавано от писателите, дори писателят се доказва като представител на особен вид мислене, а то

всъщност противоречи на психоаналитичния. Той беше мечтателят, аналитикът, тълкувателят на своите сънища. И тъй, при цялата му отзивчивост към науката за душата, можеше ли за писателя да остане нещо друго, освен да продължи да мечтае и да следва призивите на несъзнателното в себе си. Не, не му оставаше нищо друго. Но който и преди не е бил писател, не е усещал вътрешния градеж и пулса на душевния живот, психологията няма да го направи тълкувател на душите...

Измежду писателите от миналото някои стоят много близо до познаването на съществените принципи на аналитичната психология. Най-близо е Достоевски, който не само интуитивно върви по този път дълго преди Фройд и учениците му. От големите немски писатели Жан Паул е най-близо до съвременето ни със схващането си за душевните процеси. При това той е и най-блестящият пример за творец, за когото става вечен извор дълбокото живо предчувствие за непрестанен контакт с несъзнателното у самия него.“

Наскоро след излизането на „Пътуване към Изтока“, новела с подвеждащо източно заглавие и значителна енигматичност, смятана за прелюдия към „Игра на стъклени перли“, Хесе пише:

„Публикуваните критики, както и писмата на читатели ми показват, че моята приказка получава твърде различни тълкувания, и аз съм доволен, защото всяка литературна творба следва да е многозначна, това спада към съществените ѝ особености... За мен «Пътуване към Изтока», както «Демиян», «Сидхарта» и «Степния вълк», спада към най-важните ми произведения, чието преживяване и извайване ми беше жизнено необходимо. За малката приказка с дълги паузи употребих близо две години. Не мога да говоря заедно с другите какъв смисъл или каква тенденция има моята новела. Трябва да ми е приятно, че броят на мненията за нея е наистина голям. Що

се отнася до същинската тема, по това досега всички читатели са единни. Темата е усамотяването на човека на духа в нашето време и необходимостта неговият личен живот и действие да се включат в едно свръхлично цяло, в една идея, в общност. Темата на «Пътуване към Изтока» е копнежът по служене, търсенето на общност, освобождаването на твореца от неплодотворно самотно виртуозничество.

В тази малка художествена творба нов за мен, а може би и изобщо нов, е опитът да не се отстраняват трудностите на сътворяването, те да станат обект на поезията. Не зная доколко съм сполучлив в това, но при създаването ѝ научих твърде много, наистина по-малко за литературата, повече за моя живот. Надявам се, че съм направил крачка напред в опита времената на неплодовитост, на борба, на напрегнатост и задръжки не само да се изчакват и побеждават с търпение, но тези мъчнотии да бъдат и предмет на медитация, в тях самите да се намерят нови символи и ориентации.

Атмосферата на «Пътуване към Изтока» и на Съюза това съжителство в една отвъдвременна духовност, в идеи и представи на много епохи и култури, на много страни, на много поети и мислители ще бъде възприето от някои читатели като чуждо, така да се каже, като отшелническа игра на усамотения, на когото библиотеката му замества живота. Възможно е също алюзиите за книги и художествени произведения да са непознати. Но сам по себе си животът в едно отвъдвремево царство не ми изглежда слабост, напротив, сила, нещо повече — може би единствената сила на днешния човек. Онова, от което се лишаваме, при липсата на устремена, цъфтяща култура ще получим отчасти чрез културите на човечеството, като превърнем вечното във въздух на сегашния наш живот. От отвъдвременния свят на религии, философии и изкуства човек се връща към проблемите на деня, включително на практическите и политическите, не по-слаб, а закален,

въоръжен с търпение, с хумор, с нова воля да разбира, с нова любов към живите, към техните неволи и заблуди.“

Навярно неговите думи от „Четене и книги“ ще ни бъдат пътеводител и при запознаването с тази творба.

„С колкото по-тънка чувствителност и по-богато отношение умеем да четем, толкова повече виждаме всяка мисъл и всяка поезия в нейната неповторимост и тясна обусловеност, виждаме, че цялата красота, цялата привлекателност се крепи тъкмо на тази индивидуалност и неповторимост, и едновременно вярваме, че това ни разкрива все по-ясно как всичките, стотици хиляди гласове на народите се стремят към една и съща цел, под различни имена призовават едни и същи божества, питаят еднакви желания, изтърпяват еднакви страдания и от многото хиляди нишки на безброй езици и книги, от многото столетия в мигове на просветление към читателя гледа една удивителна, свръхдействителна възвишена химера — лицето на човека, омагьосано като единство от хиляди противоречиви черти.“

Десетилетия домът на Хесе е в Швейцария над Луганското езеро и планинското село Монтаньола. Той често се нарича еремит, отшелник, а в действителност води огромна кореспонденция (над 33 000 писма) със съвременните му немски и европейски писатели, с приятели и читатели, следи съвременния литературен процес (над 1000 рецензии) и откликва на новите прояви на духа. Често бива определян като аутсайдер в литературата, но всъщност е сроден с мнозина автори с различен натюрел и възраст. Томас Ман признава: „Сред писателското поколение, което влезе в литературата задно с мен, аз отрано го избрах като най-близък и най-обичан и придружавах израстването му със симпатия, която изсмуква хранителни сокове толкова добре от различията, колкото и от приликите. Има неща от него като «Курортист» и дори доста от «Игра на стъклени перли»,

особено голямото въведение, което аз чета и възприемам, сякаш е част от мен.“ Така и Петер Вайс, когато говори за „Степния вълк“, споделя: „Тази книга е написана от един мой брат. Тук е обрисувано собственото ми положение, положението на бюргера, който иска да стане революционер и когото тежините на старите норми сковават.“

И накрая нека да дадем право на Теодор Циолковски, че Хесе намира читатели и днес във всички краища на света, и от всички възрасти, защото алегоричните форми на произведенията му им позволяват да пренасят смисъла им към други времена и места.

Недялка Попова

При този опит чрез колаж да се очертае един портрет на писателя са използвани произведения на Хесе като: „Детството на вълшебника“, „Човекът на изкуството и психоанализата“, „Четене и книги“, „Една творческа нощ“, писма, максими.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.